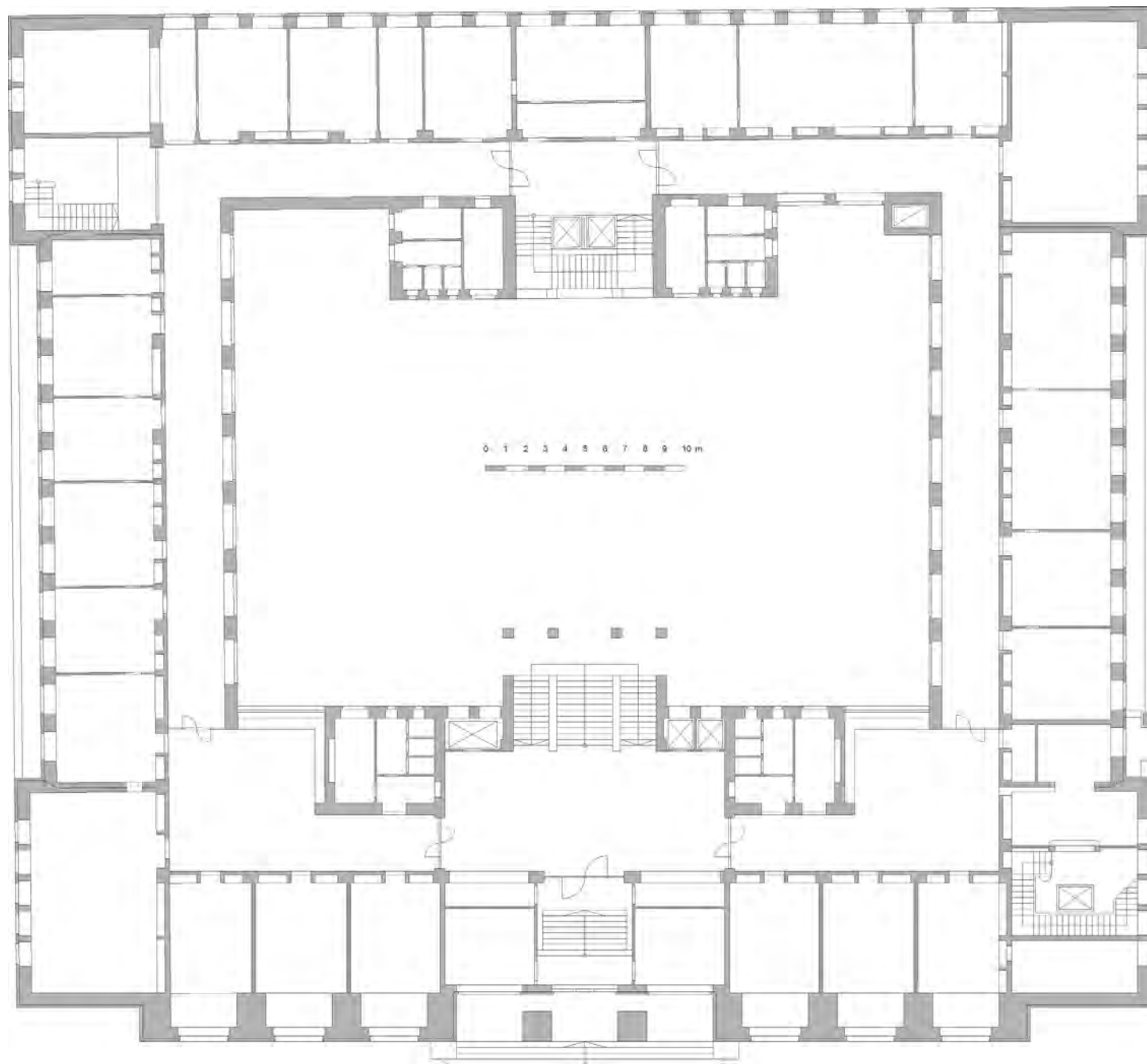

ВЕСНА БАНКОВИЋ

НОВА ЗГРАДА МИНИСТАРСТВА ГРАЂЕВИНА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Монументално архитектонско остварење у Немањиној улици број 9 у Београду, замишљено као Министарство грађевина Краљевине Југославије, до сада је мало истраживано. Ову урбану палату, чија је градња почета 1939. године а завршена за време немачке окупације, пројектовао је архитекта Гојко Тодић. Последње велико јавно здање грађено за потребе Краљевине Југославије настало је при крају једног периода српске архитектонске сцене, којом су доминирала академска и модернистичка решења и монументализам као једна од основних одлика архитектуре тридесетих година прошлог века.

Конкурс за идејно архитектонско решење нове зграде Министарства грађевина у Београду, одржан средином 1938. године, по карактеру је био јавни, а право учествовања на њему имали су архитекти који су држављани Краљевине Југославије и који се налазе у држави.¹ Петочлани жири, у чијем саставу су се као виши саветници Министарства грађевина налазили и архитекти Момир Коруновић и Милица Крстић, од укупно тридесет и девет пристиглих конкурсних радова издвојио је петнаест вредних за детаљно разматрање. После извршеног прегледа комисија је у »Извештају оцењивачког суда за оцену идејних скица за зграду Министарства грађевина у Београду« констатовала: »...иако труд утакмичара заслужује похвалу, ни један од њих није својим решењем задовољио у толикој мери, да би се његова идеја и поред недостатака могла применити у целини као основ за израду пројекта.«² Једногласно је донета одлука да се ни једном од учесника на конкурс не може доделити ни прва ни друга награда, а трећу награду добили су архитекти Лоренцин Анте и Гудовић Драган, из Београда, за рад са ознаком »ГРАД«. Коментар жирија о овом пројекту је гласио: »Оригинално решење са врло добрим распоредом; повлачењем према новој улици и згради Министарства финансија и стварањем предњег дворишта, омогућено је врло добро осветљење радних и саобраћајних простора;

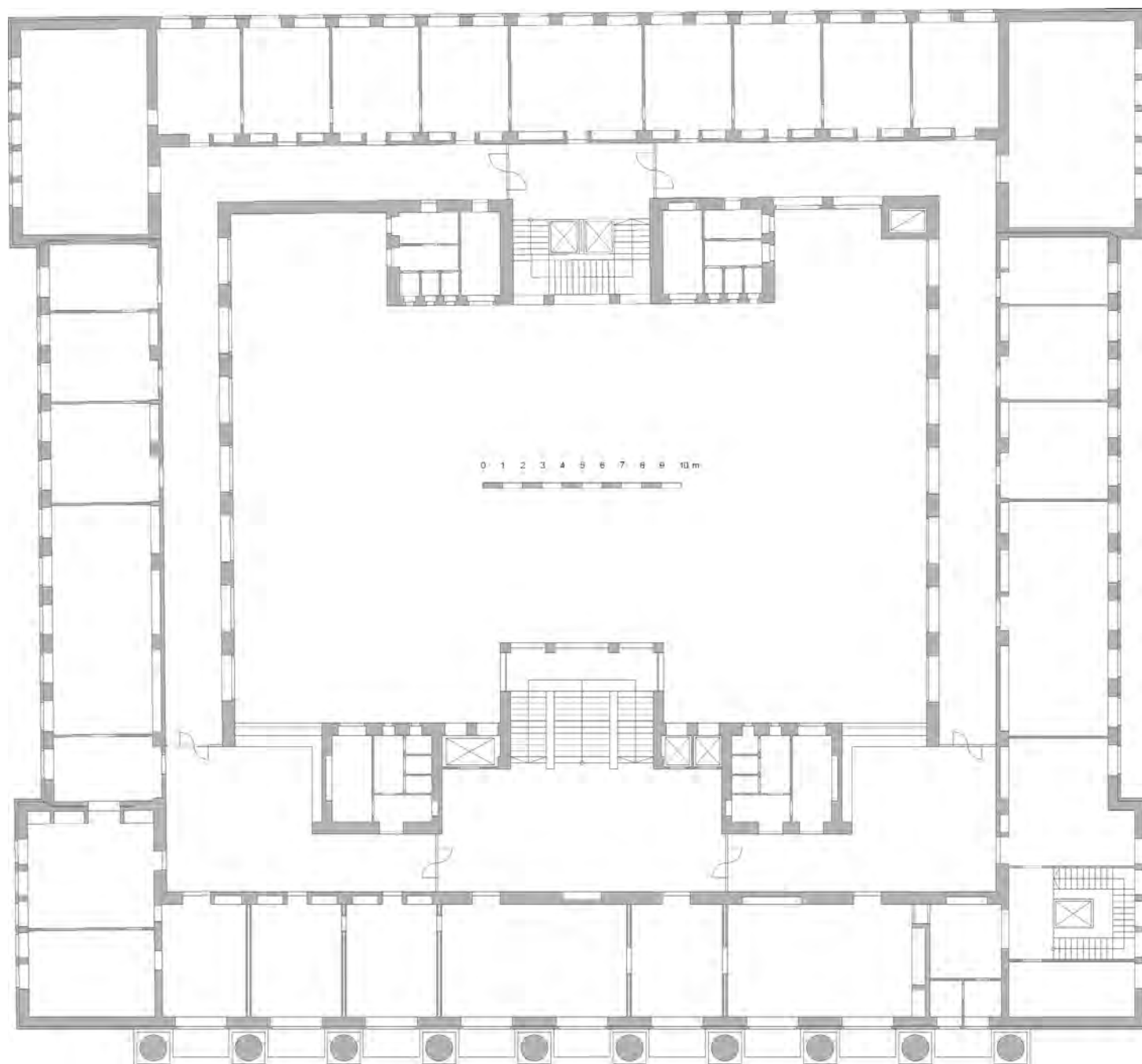

Сл. 1. Министарство грађевина Краљевине Југославије – пројекат основе приземља

поједини простори су мањих величина и посредан улаз у више радних простора; мало клозета; изглед савремен. Решење се може употребити за разраду.³ Поред овог рада издвојено је још девет идејних решења за откуп, за која је сматрано да се могу употребити за разраду. Комисија је дала коментаре и о осталим пројектима, али из расположиве архивске документације може се само претпоставити да је будући пројектант зграде Министарства грађевина у Београду Гојко Тодић учествовао на

конкурсу и који је његов рад. Такође, не наилази се ни на податке који би помогли да се утврди како је изабран пројекат по којем је објекат изведен. Зна се да је већ у октобру 1938. године, након објављених конкурсних резултата, архитекта Тодић радио на различитим идејним варијантама основа и фасада.

Архитекта Гојко Тодић је рођен 12. августа 1896. године у месту Босанска Градишка. Двдесетих и тридесетих година прошлог века радио је у Министарству грађевина

Сл. 2. Министарство грађевина Краљевине Југославије – пројекат основе првог сираја

Краљевине Југославије, у оквиру кога је његово професионално ангажовање обухватало више делатности: пројектовање, рад на предрачуну, извођење и вођење надзора на градилишту, ревизије, као и чланство у разним комисијама. Рад архитекте Гојка Тодића, као и осталих службеника запослених у Министарству грађевина, био је оцењиван од стране посебних комисија у оквиру годишњих извештаја који су обухватили процену стручне способности, владање у служби и ван ње, као и опис по-

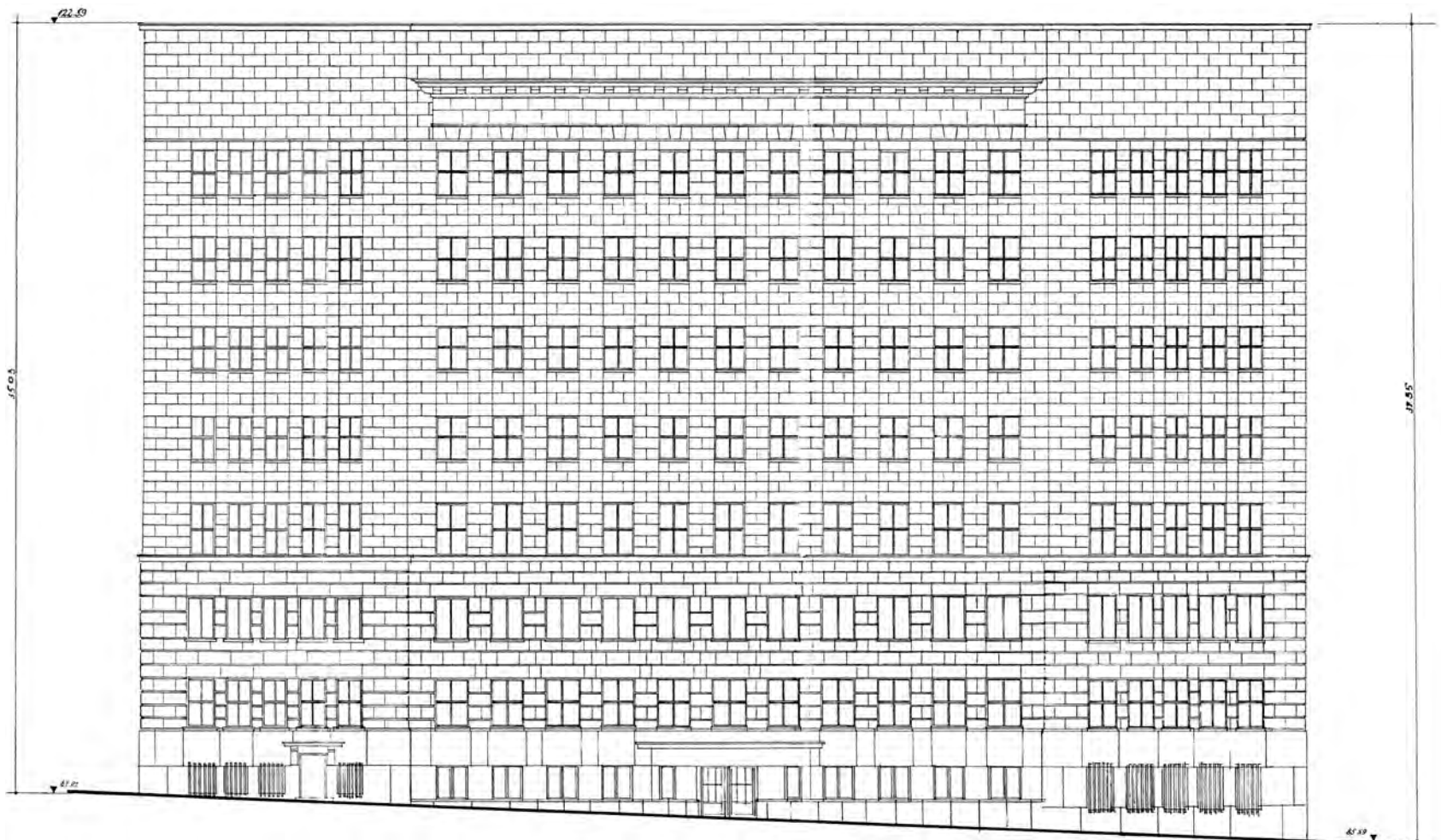
слова запосленог. Сачуване годишње оцене сведоче да је рад Гојка Тодића вреднован као најуспешнији, марљив и поуздан, с препорукама за све врсте послова. У оцени за 1924. годину је наведено да је дипломирани архитекта, приправник Гојко Тодић и ликовно образован и да се нарочито истиче у цртању акварела. У старешинском извештају за 1940. годину, у рубрици »Опште мишљење старешине за предлог за оцену са мишљењем дали се и за коју врсту послова службеник може нарочито

препоручити»,⁴ оцењен је оценом »одличан«, а записано је и да је »препоручљив особито за пројектовање«. Пројектантске активности Гојка Тодића везане су великим делом за објекте јавне намене,⁵ а његово интересовање за монументалне грађевине огледа се и у учествовању на конкурсима 1934. године за »Бели« двор на Дедињу.⁶ У време расписивања конкурса за нову зграду Министарства грађевина у Београду Гојко Тодић је био запослен као саветник »В« положајне групе у Министарству грађевина, а у августу 1939. премештен је из Архитектонског одељења у Одељење за путеве – Одсек за градарство.⁷

Елаборат за израду грубих радова, као и пројекат за извођење столарских и фасадерских радова на новој згради Министарства грађевина у Београду израђен је у

оквиру Архитектонског одељења Министарства грађевина Краљевине Југославије. На понуди (»офертној лицитацији«) за извођење првог дела радова на изградњи нове зграде Министарства грађевина у Београду, која је одржана у мају 1939. године, изабран је најповољнији понуђач од двадесет и једног, колико их се пријавило. Рок за довршење радова био је период од четири стотине двадесет дана од саопштења решења о уступању посла. Према тадашњем Закону о државном рачуноводству расписана је и одржана понуда (»офертна лицитација«) у Рачунско-економском одељењу Министарства грађевина и за израду столарских и фасадерских радова.⁸ Решењем Министарског савета, од 17. јуна 1939. године, дозвољен је почетак грађења објекта, а у октобру 1940. и извођење

Сл. 3. Министарство грађевина Краљевине Југославије – пројекат бочне фасаде

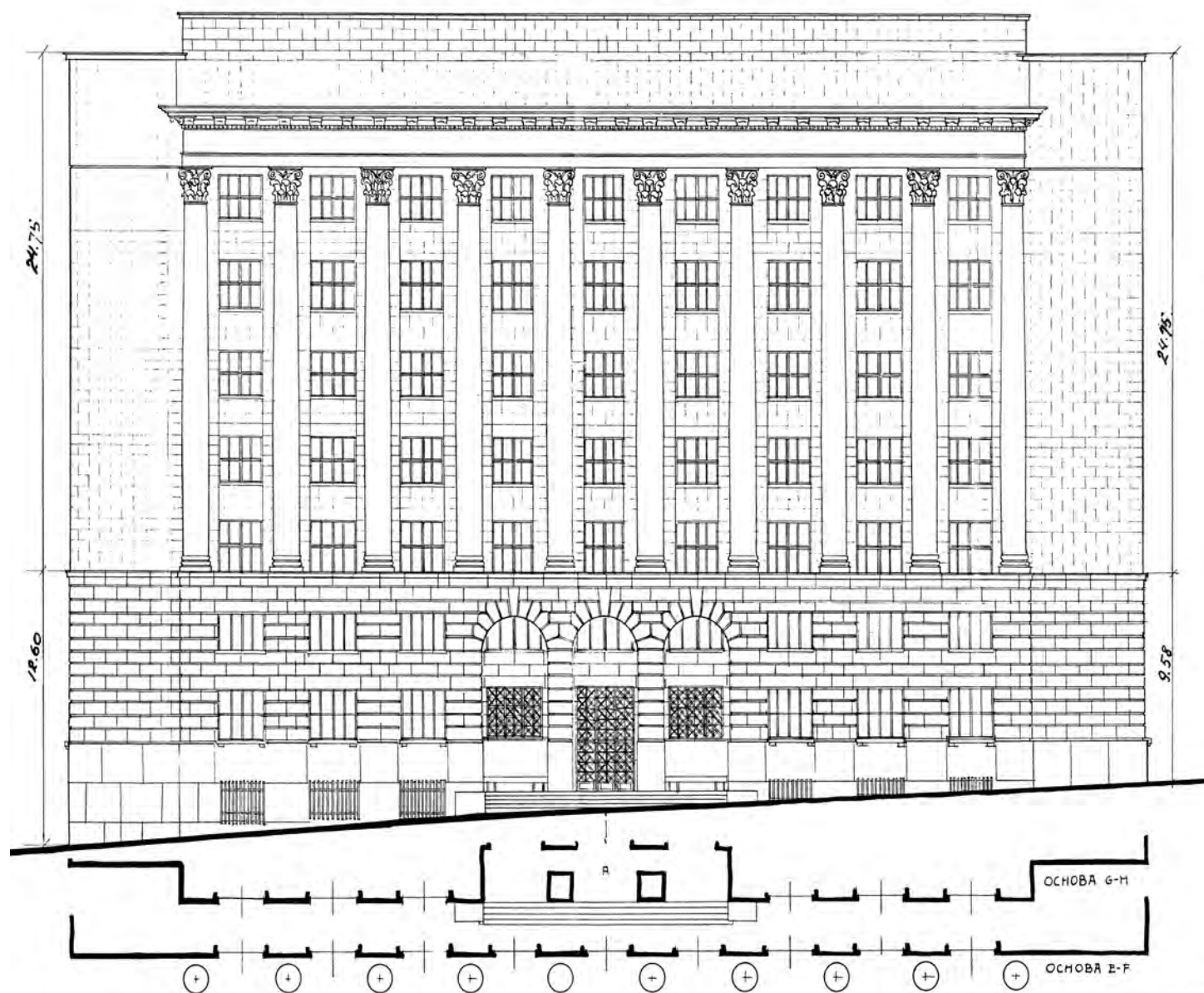
ПРОЈЕКАНТ:
Грцко Тодић
39.

спољних столарских, фасадерских и осталих радова, који су услед избијања рата прекинути. Архитекта Гојко Тодић, као пројектант зграде, задужен је да приложи сва потребна упутства и неопходне детаље приликом извођења радова на изградњи.

Из једног од текстова у новинама »Ново време«, које су код нас излазиле за време Другог светског рата, може се закључити да су у току 1942. године били планирани радови на реконструкцији одређених оштећених и на довршавању започетих јавних грађевина.⁹ Истакнуто је да су се радови односили на изабране објекте, међу којима се налазила и нова зграда Министарства грађевина, неопходне за смештај државних институција и установа које немају довољно просторија за рад. У време када је

текст објављен, на објекту у Немањиној улици били су у току завршни радови у котларници. Било је предвиђено да се у њу сместе котлови који ће истовремено служити и за тадашњу главну зграду Министарства финансија. У тексту се даље наводи: »Од радова на овој згради предвиђено је још узиђивање прозора, који су израђени још пре рата тако, да ће овим радовима зграда бити потпуно затворена и заштићена од пропадања.«¹⁰ Касније, у току рата, објекат је коришћен за немачке потребе, а о томе како је тачно изгледао после завршетка радова за време окупације нема расположивих података. Током рата зграда је запаљена и знатно оштећена.¹¹ Приликом пожара изгорела је кровна конструкција над западним делом зграде, сва столарија и подови, уништени су плафони и

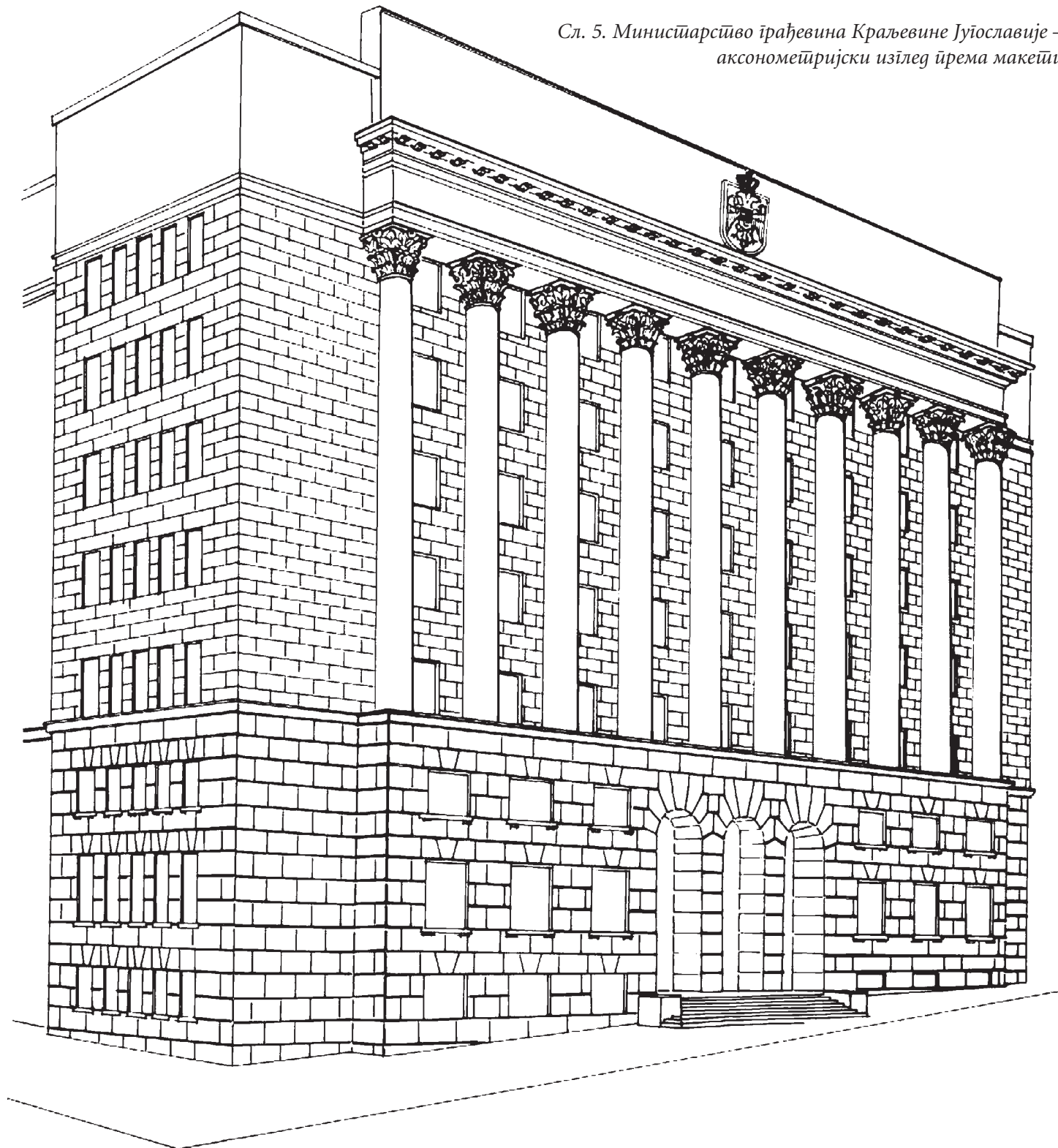
Сл. 4. Министарство грађевина Краљевине Југославије – пројекат главне фасаде

облога зидова, а инсталације су оштећене. Одмах после рата, 1945. године извршена је реконструкција целе зграде,¹² а у септембру исте године, по наређењу председника Министарског савета, објекат је одређен за смештај Команде Министарства народне одбране.

Нова зграда Министарства грађевина у Београду смештена је у близини претходно већ изграђених административних зграда – Министарства финансија,¹³ Министарства пољопривреде и вода и Министарства шума и рудника,¹⁴ као и Министарства саобраћаја.¹⁵ Од ових

Сл. 5. Министарство грађевина Краљевине Југославије – аксонометријски изглед према макеши

објекта у окружењу, изграђених у духу академизма, са богато украшеним фасадама, зграда Министарства грађевина, са знатно очишћенијим изгледима, разликује се ликовно и концепцијски. На плацу, на којем је изграђена претходно су се налазиле стара зграда, гаража и шупа Министарства финансија. С леве стране зграде, у оквиру урбанистичког решења, била је планирана нова улица која би повезала улице Немањину и Адмирала Гепрата и представљала део правца који дели на два дела падину од Кнеза Милоша до Сарајевске.

Зграда је пројектована у виду правилног блока са унутрашњим двориштем.¹⁶ Објекат има најнижи ниво, предвиђен за склониште, сутерен, приземље, међуспрат и пет спратова. Функција објекта, с радним просторијама и пратећим садржајима оријентисаним према околини и главним комуникацијама према унутрашњем дворишту, једноставна је. Сви спратови су решени по истом принципу. Посматрано у основи, коридори у потпуности овичавају атријум. Два вертикална комуникациона блока са степеништем (главно и споредно) и лифтовима, постављена су наспрамно, а у правцу улаза у зграду делимично продиру у унутрашње двориште нарушавајући његову правилност. Конструктивни систем објекта прилагођен је функционисању пословне зграде тако да дозвољава распоређивање преградних зидова по потреби. Свечани улаз у зграду је из Немањине улице, а наглашен је прилазним степеништем и повученошћу врата у односу на раван фасадног платна у нивоу приземља.

На најнижем нивоу зграде, испод нивоа сутерена, предвиђено је склониште за смештај двеста особа у случају напада из ваздуха.¹⁷ У сутерену су смештени штампарија, која заузима читав тракт оријентисан према парку и старој згради Министарства финансија, и Завод за испитивање материјала, према Немањиној улици, чије је пројектовање захтевало задовољавање одређених технолошких потреба. Неопходна висина свих одељења Завода, због смештаја појединих машина и хигијенских прописа за радионице и лабораторије у то време, била је четири метра.¹⁸

У предњем делу приземља смештене су просторије предвиђене за комуникацију са инвеститорима и понуђачима. Кабинет министра и министарска управа планирани су у прочељном тракту првог спрата. Поред великог броја просторија предвиђених за рад, функција објекта је допуњена садржајима као што су сале за разговоре, архиве и магацини. Често је између канцеларија остварена и непосредна комуникација, чиме је омогућен континуитет у раду. Велики проценат површина заузимају библиотеке. Може се претпоставити да је, поред више приручних библиотека, била предвиђена и једна централна.

Из основа се може ишчитати да су пројектом била унапред планирана места за одређене делове мобилијара – ормани су груписани уза зид према главној хоризонталној комуникацији. Према пројекту, у кабинету министра, салону, сали за конференције и у још неколико репрезентативних просторија била је предвиђена дрвена облога зидова, а на улазу, степеништу и у холовима у ентеријеру је коришћен мермер.

Форму овог монументалног објекта представља једноставан правоугаони волумен са декоративно сведеним изгледима, на којима је приметан поступак хоризонталне поделе добијене употребом различите фасадне облоге. Постојала је идеја да се фасаде нове зграде Министарства грађевина у Београду ураде у природном камену, од чега се одустало због финансијских разлога. Према прерачуна за каменарске радове, прегледаном са техничке и рачунске стране у Министарству грађевина у јулу 1940. године, може се сагледати планирана материјализација објекта. Било је предвиђено да сокл буде од природног камена, а облагање је требало извршити према шеми пројектанта у дебљини до 20 cm.¹⁹ Било је замишљено да сваки ред камених плоча до 7 cm прелази или одступа од дебљине облоге испод њега. Све видне површине правоугаоних камених плоча замишљене су као природно ломљене и шпицоване, величине и до 0,9/1,5 m, а фуге – шлајфоване или ситно шпицоване, димензија до 5/5 cm, по упутству пројектанта.

Фасада у делу од сокла до горње ивице кордонског венца требало је да се изведе, према прерачуна, од вештачког камена са шпицованом завршном обрадом. Задатак пројектанта био је да осмисли шему за поделу ове облоге, са правоугаоним пољима у изгледу, величине и до 0,9/2,5 m.²⁰ Према пројекту, предвиђена је фасада од кордонског венца па до врха такође у вештачком камену, али са шлајфованом обрадом.²¹

Планирано је да колонада прочеља и венци на фасади, као и фасада, буду од вештачког камена. Било је предвиђено ангажовање уметника за израду капитела и ликорезачких украса за конзоле главног венца. Задатак предузимача био је да предложи најмање три вајара пројектанту и надзорном органу, који ће изабрати једног уметника да изради модел капитела у блату. Требало је да пројектант и надзорни орган изврше коректуру тог модела пре него што се дефинитивно изради капител.²²

Упоређивањем садашњег изгледа зграде са првобитно замишљеним закључује се да фасаде нису сасвим изведене по прерачуна из 1940.²³ Примена рустичније обраде камена у нивоу приземља и међуспрате јесте задржана, али нема поделе на правоугаона поља, већ су само извучене хоризонталне фуге.²⁴ За материјализацију нове зграде Министарства грађевина у Београду био је предвиђен беловодски камен или неки други њему

сличан. Услед нередовности у раду и капацитету мајдана беловодског камена постојала је могућност да овај камен не стигне благовремено и да због тога дође до застоја у грађењу, па је Архитектонско одељење Министарства грађевина предложило могућност употребе камена из каменолома Ковешин, у селу Мосна, код Доњег Милановца.²⁵

Као доминантан елемент на pročелу зграде, оријентисаном према Немањиној улици, истиче се централни ризалит с наглашеном колонадом од десет стубова, високих близу деветнаест метара, који се протежу од првог до петог спрата. Стубови су украсног карактера, немају конструктивну улогу а, према пројекту из 1939. године, носе само венац изнад и ослањају се на истурени део у нивоу приземља и међуспрату. Са коринтским капителима и базисом, који има плинту, торусе и трохилус, међусобно разделене подеоним тракама, они дају згради класичан израз. Капител је замишљен да буде 2 m ви-

сине и 2/2 m у абакусу. Базе стубова су пројектоване као округле, пречника 1,8 m и висине до 0,7 m, а димензије плинти су 1,66/1,66/0,3 m.

Главни венац на pročелу, у пројекту архитекте Тодића обрађен на класичан начин – са конзолама и извученим волутама на углу, није изведен. Нема прикупљених података који сведоче о томе да ли је главни венац изостао због прекида радова 4. априла 1941. године, или је још раније одлучено да се не изведе. Равна висока атика у потпуности сакрива кос кров с падом према дворишту. Према оригиналном пројекту, атика изнад централног ризалита је повишена,²⁶ јер је било замишљено да се на њу постави рељефни државни грб Краљевине Југославије.²⁷ Прозорски отвори на главној фасади правилно су распоређени и имају мање димензије на међуспрату. Сви прозори на фасадама су испројектовани по сличној схеми – у виду правилне перфорације зидног платна.

Сл. 6. Министарство грађевина Краљевине Југославије – поглед из Сарајевске улице, садашње стање

Главни улаз у објекат налази се сакривен иза три за-лучена отвора на фасади, који нису реализовани до краја према цртежима архитекте Тодића из 1939. године. По оригиналном пројекту, изнад тих отвора били су предвиђени камени завршеци с фигурама високим до 1,8 m, од којих би свака представљала по једну од три техничке гране: архитектуру, грађевинарство и електро-машинство. Сваки завршетак с фигуром требало је да се изведе из највише два камена. Скице за ове фигуре урадили су академски вајари Драгомир Арамбашић, Марко Брежанин, Светомир Почек, као и Владета Пиперски, чији су цртежи и изабрани за даљу разраду. Зна се да је Пиперски урадио три модела у гипсу, која су остављена на градилишту крајем марта 1941. године. По захтеву пројектанта зграде, требало је да се изврши проба у виду привременог постављања модела у гипсу на предвиђена места пре израде фигура у камену. Обрада улазног дела, замишљеног са три високе аркаде, очигледно је у завршној фази радова, после 1941. године, измењена у односу на изворни пројекат. Изостало је постављање завршаца с рељефном декорацијом и, уместо њих, ивице аркаде добиле су профилисане камене оквири који су представљали модерније решење.

На прочељу зграде, на слободним фасадним површинама с десне и с леве стране централног ризалита, по пројекту су била предвиђена два конзолна јарбола за заставе, које је требало израдити од вучених гвоздених цеви дужине 15,5 m, округлог профила, с пречником у доњем делу око 12 cm, а у горњем око 6 cm. Замишљено је да се на врху јарбола налази кугла на којој стоји двоглави орао, а да његов доњи део буде у виду грба од ливене бронзе – пречишћене и патиниране. Такође, планиране су и три тешке везе јарбола за објекат од кованог гвожђа према детаљу у уметничкој изради, с превученим деловима патиниране бронзе. У овом процесу израде јарбола било је планирано ангажовање вајара за ливене радове за завршну куглу и доњи грб. Требало је да уметник изради модел у блату по којем би се приступило ливењу.

На бочним изгледима, десном – према згради Министарства финансија и левом – према планираној новој улици, који су на исти начин пројектовани, плитки испади угаоних фасадних поља доприносе вертикалној подели. Прозори су равномерно распоређени у виду правилних матрица по централном платну и на угаоним ризалитима. При врху средишњег, увученог дела био је предвиђен венац, налик оном на главној фасади, који није изведен.²⁸ На глаткој фасадној равни задњег изгледа, оријентисаног према старој згради Министарства финансија, прозорски отвори су распоређени у виду јединственог правоугаоног ритмичног растера. Према унутрашњем дворишту вертикална комуникација је пројек-

Сл. 7. Министарство грађевина Краљевине Југославије – детаљ предње фасаде, садашње стање

тована иза велике стаклене површине, која представља јасну спрегу с модерном архитектуром.

Нова зграда Министарства грађевина Краљевине Југославије препозната је у историји архитектуре као један од ретких примера код нас који је близак градитељској пракси тоталитарних режима између два светска рата.²⁹ Измене у односу на изворни пројекат, које су уследиле вероватно у завршној фази радова након слома Краљевине Југославије а односе се на декоративно обликовање улазних аркаде и изостављање венаца на фасадама, приближиле су целокупни изглед грађевине архитектонским остварењима тоталитарних земаља, што највероватније није била основна замисао архитекте. Могло би се рећи да пројекат овог здања одсликава тежњу за симбиозом академизма и модернизма и, у оквирима тадашње архитектонске климе у Београду, има циљ да се уклопи у окружење монументалних грађевина околних министарстава.

По свом концепту, ово је веома функционалан објекат, што га истовремено чини и модерним, а аплицирана

колонада на pročелу имала је задатак да истакне значај и монументалност грађевине. Архитектонске карактеристике тог објекта, који успева да одрази репрезентативни карактер једне јавне грађевине, могу да се посматрају кроз заустављену трансформацију архитектуре историјских стилова у архитектуру модерне и на тај начин, као Министарство грађевина, ова зграда симболично одражава двојство које је постојало у Друштву архитеката у тренутку у коме је настајала. Нова зграда Министарства грађевина Краљевине Југославије, са свим својим архитектонским, историјским и споменичким вредностима, захтева поновну реконструкцију услед тешке оштећености у бомбардовању НАТО снага 1999. године.

ИЗВОРИ И ГРАЂА:

Архив Србије и Црне Горе:

- Фонд Министарства грађевина Краљевине Југославије, бр. 62, ф. 84, 1381–1385.
- Збирка планова, бр. 743, ИБД, И–9.
- Фонд Министарства грађевина ФНРЈ, бр. 13, ф. 63, 64.

Историјски архив Београда:

- ОГБ, Тех. док., ф.14-17-1939

Приказани цртежи представљају део изворног пројекта, који се налази у Историјском архиву Београда (ОГБ, Тех. док., ф. 14-17-1939).

НАПОМЕНЕ:

- 1] *Natječaj za idejnu skicu za zgradu Ministarstva građevina u Beogradu*, *Građevinski vijesnik*, бр. 7, 1938.
- 2] Архив Србије и Црне Горе, Фонд Министарства грађевина Краљевине Југославије, бр. 62, ф. 1383.
- 3] *Извештај оцењивачкој суда за оцену идејних скица за зграду Министарства грађевина у Београду*, Архив Србије и Црне Горе, Фонд Министарства грађевина Краљевине Југославије, бр. 62, ф. 1383.
- 4] Архив Србије и Црне Горе, Фонд Министарства грађевина Краљевине Југославије, бр. 62, ф. 84.
- 5] У годишњој оцени службеника Министарства грађевина за 1930. годину наведено је да се архитекта Гојко Тодић бавио пројектовањем зграде за Патријаршију у Београду и зграде Средње техничке школе у Сарајеву. У старешинском извештају за оцену рада архитекте Гојка Тодића у оквиру Министарства грађевина у току 1938. године, у рубрици »Коју је врсту послова радио у времену за које се врши оцењивање и са каквим успехом« наведено је: »Комисије, ревизије и пројектовање јавних грађевина.« Архив Србије и Црне Горе, Фонд Министарства грађевина Краљевине Југославије, бр. 62, ф. 84.

6] А. Кадијевић, *Један век изражења националној сцили у српској архитектури*, Београд 1997, 179.

7] У старешинском извештају за оцену рада архитекте Гојка Тодића у оквиру Министарства грађевина у току 1938. године, из рубрике »Коју је врсту послова радио у времену за које се врши оцењивање и са каквим успехом« сазнајемо да се архитекта Гојко Тодић бавио и решавањем појединих предмета у Одсеку за градарство. Архив Србије и Црне Горе, Фонд Министарства грађевина Краљевине Југославије, бр. 62, ф. 84.

8] Услови под којима се могло учествовати на овој понуди били су да понуђачи поднесу Лицитационој комисији: дозволу министра грађевина да могу учествовати на лицитацијама за послове ове врсте, уверење о плаћеном порезу за треће тромесечје 1940. године, уверење надлежне коморе (»о надметачкој способности«) и овлашћење Опште управне власти према Закону о радњама, ако у дотичном уверењу надлежне коморе није изричито наведено да фирма има овлашћење Опште управне власти. Архив Србије и Црне Горе, Фонд Министарства грађевина Краљевине Југославије бр. 62, ф. 1384.

9] *Радови на ойравци и довршењу јавних грађевина*, Ново време, 25. јул 1942.

10] Објекат је највероватније завршен до краја 1942. године. *Радови на ойравци и довршењу јавних грађевина*, Ново време, 25. јул 1942.

11] Зграда је запаљена од стране немачке војске у борбама за ослобођење Београда, октобра 1944. године. Архив Србије и Црне Горе, Фонд Министарства грађевина ФНРЈ, бр.13, ф. 63.

12] Приликом ове реконструкције преграђен је и зазидан тунел који је, зидом дебљине 45 см, подземно спајао зграду Министарства грађевина са Министарством саобраћаја. *Зайисник о сјању зграде и йримојредаји зграде бившеј Министарства грађевина у Немањиној улици број 9*, од 1. 10. 1945, Архив Србије и Црне Горе, Фонд Министарства грађевина ФНРЈ, бр. 13, ф. 63. Приликом реконструкције нове зграде Министарства грађевина, за покривање крова дела зграде скинут је таласести етернит – салонит са павиљона на Сајмишту у Земуну. *Зайисник о йојодби*, од 22. 03. 1945. Режијски одбор за оправку нове зграде Министарства грађевина у Немањиној улици, Архив Србије и Црне Горе, Фонд Министарства грађевина ФНРЈ, бр. 13, ф. 64.

13] Данас, зграда Владе Републике Србије.

14] Данас, зграда Савезног министарства за иностране послове.

15] Данас, зграда Железнице Србије.

16] Објекат је у основи правоугаон, са дужином уличног фронта око 57 м, а бочних страна око 53 м. Историјски архив Београда, ОГБ, Тех. док., ф. 14-17-1939.

17] Зграде министарства у околини изграђене су пре доношења Уредбе о заштити од ваздушног напада и немају склоништа. Приликом пројектовања склоништа нове зграде Министарства грађевина ова чињеница је узета у обзир, како би оно могло да прими што већи број запослених у овом и осталим министарствима. Архив Србије и Црне Горе, Фонд Министарства грађевина Краљевине Југославије, бр. 62, ф. 1383.

18] Заводу су били потребни специјална канализација за довод и одвод воде, ојачан фундамент због коришћења специјалних ма-

шина, поплочан сливни под и зидови обложени плочицама у висини од 1,8 m у већини просторија. Била је неопходна јака вентилација у одељењима за лабораторију, као и у радионици која је требало да буде добро осветљена. Пројектом је требало предвидети одводе гасова изнад крова из капела у лабораторијама. Архив Србије и Црне Горе, Фонд Министарства грађевина Краљевине Југославије, бр. 62, ф. 1383.

19] Сокл је требало да се изведе од првокласног беловодског пешчара или неког другог пешчара истог квалитета. Дебљина камене облоге у овом делу није смела да буде мања од 12 cm. *Предрачун за каменарске радове за нову зграду Министарства грађевина Краљевине Југославије*, Архив Србије и Црне Горе, Фонд Министарства грађевина Краљевине Југославије, бр. 62, ф. 1381.

20] За горњи слој овог фасадног дела предвиђен је ломљени млевени мермер или доломит, по избору пројектанта, са додатком боје и белог цемента по потреби. Одређена дебљина тог слоја била је 4 cm, због шпицовања, а на местима где је шарирано и штоковано – до 3 cm. Све видне површине замишљене су као правоугаона шпицована поља са правилним шарираним ивицама. *Предрачун за каменарске радове за нову зграду Министарства грађевина Краљевине Југославије*, Архив Србије и Црне Горе, Фонд Министарства грађевина Краљевине Југославије, бр. 62, ф. 1381.

21] За горњи слој фасаде од кордонског венца па до врха зграде требало је да се користи просејани ломљени мермер – доломит или пешчар, крупноће, боје и врсте према избору пројектанта и надзорног органа. У *Предрачуну за каменарске радове за нову зграду Министарства грађевина Краљевине Југославије* наведено је: »Овај камен мешаће се са белим првокласним цементом и то тако да у овој смеси буде на три једнака дела просејаног камена један део белог цемента.« У овом слоју је било предвиђено нијансирање камене облоге и блага имитација природних жила. Видне површине требало је да буду глетоване и шлајфоване, према упутству пројектанта и надзорног органа. Предвиђена ширина и дубина фуга била је 1 cm. *Предрачун за каменарске радове за нову зграду Министарства грађевина Краљевине Југославије*, Архив Србије и Црне Горе, Фонд Министарства грађевина Краљевине Југославије, бр. 62, ф. 1381.

22] Такође, планирано је да вајари прво ураде ликорезачке украсе за конзоле главног венца према пројектантском детаљу у блату, у природној величини, а да се касније, по одобрењу пројектанта и надзорног органа приступи изливању конзола. *Предрачун за*

каменарске радове за нову зграду Министарства грађевина Краљевине Југославије, Архив Србије и Црне Горе, Фонд Министарства грађевина Краљевине Југославије, бр. 62, ф. 1381.

23] Нема расположивих докумената о завршним радовима на објекту и о томе зашто није све изведено према оригиналном пројекту.

24] После рата, средином 1945. године, приликом реконструкције зграде, сређивана је и дворишна фасада. У једној од понуда описан је поступак у извођењу радова: »Сва слаба и напукла места обити; зид добро очистити, поквасити, па омалтерисати продужним малтером у два слоја; горњи слој опердашити грубо у виду постојеће теранове; сва нова окрпљена места опрскати имитацијом теранове у боји и тону постојећем.« У истом тексту наводи се и начин на који би се сређивала цела фасада: »Целокупну површину фасаде очистити, сва гарава места остругати челичним четкама, окречити ретким кречом са додатком боје у истом тону; опрскати са млевеним каменом и додатком креча и цемента а у боји и тону постојећем.« Архив Србије и Црне Горе, Фонд Министарства грађевина Краљевине Југославије, бр. 62, ф. 1384.

25] Почетком 1941. године завршено је вађење камена у селу Мосна код Доњег Милановца. Укупно је извађено 175 m³. *Грађевински дневник за израду спољних спољарских, фасадерских и осталих радова на новој згради Министарства грађевина Краљевине Југославије*, Архив Србије и Црне Горе, Фонд Министарства грађевина Краљевине Југославије, бр. 62, ф. 1385.

26] На данашњем прочељу зграде, изнад централног ризалита, ове повишености нема. Нема ни расположивих докумената помоћу којих би се тачно утврдило зашто атика није изведена по оригиналном пројекту.

27] М. Поповић, *Хералдички симболи на београдским јавним зградама*, Београд 1997, 117–119, сл. 103.

28] Нема расположивих података о томе зашто бочни изгледи нису изведени сасвим по пројекту из 1939. године.

29] З. Маневић, *Архитектура и икономика (1937–1941)*, ЗЛУ Матице српске 20, Нови Сад 1984, 305; А. Кадијевић, *Идеолошке и естетске основе услона европске монументалне архитектуре у четвртој деценији двадесетог века*, Историјски часопис 45–46, Београд 1998–1999, 2000, 270–271.

Summary: VESNA BANKOVIĆ

THE NEW BUILDING OF THE MINISTRY OF CONSTRUCTION

Originally intended to house the Ministry of Construction of the Kingdom of Yugoslavia, the monumental structure on 9 Nemawina St in Belgrade has been little studied. This urban palace, whose construction began in 1939 and was completed under the German occupation, was designed by the architect Gojko Todić. In the architectural contest for a concept design of the new building of the Ministry of Construction held in mid 1938, first prize was not awarded. An employee of the Ministry of Construction, the architect Gojko Todić may only be presumed to have entered the contest. During World War Two, the building caught fire and suffered damage. It was renovated immediately after the war and allocated to the Ministry of Defence Head Office in September 1945.

The building shaped as a regular block enclosing a courtyard has a level intended for an air-raid shelter, the basement, the ground-floor, the mezzanine and five storeys. Its function is simple, with offices and associated functions orientated towards the exterior and main communications towards the court. Its form is a cubic volume with its elevations showing a reduction in decorative effects and a horizontal division produced by different types of facing. The façade facing Nemanjina Street is dominated by the projecting centralpiece with a row of ten columns stretching between the first and fifth floors. The columns with their Corinthian capitals are purely decorative. Although included in Todić's original design, the main classical-style cornice was never executed.

The history of domestic architecture has recognized the building as a rare local example related to the architectural practice of interwar totalitarian regimes. Probably introduced during the final building phase, subsequent to the collapse of the Kingdom of Yugoslavia, changes to the original design, which included the decoratively modelled entrance arcades and the omission of the main cornice, brought the building closer to the architectural practice of the totalitarian regimes, which does not seem to have been the designer's original intention. His design may be said to reflect a penchant for the symbiosis of academism and modernism in the framework of the then prevailing architectural taste in Belgrade, and the goal to fit into the monumental setting formed by the surrounding governmental buildings.

The structure's functionality made it modern, while the colonnade on the front façade was intended to emphasize its importance and monumentality. Its architectural features, expressing the representative character of a public building, may be interpreted in the light of an interrupted transition from historical styles to the modern style. Thus viewed, it symbolically reflects a duality existing in the community of architects at the time of its conception. Heavily damaged by the 1999 NATO bombing, this building, with all of its architectural and historical values, requires another restoration.

LIST OF ILLUSTRATIONS:

Fig. 1. Ministry of Construction of the Kingdom of Yugoslavia, ground-floor plan

Fig. 2. Ministry of Construction of the Kingdom of Yugoslavia, first-floor plan

Fig. 3. Ministry of Construction of the Kingdom of Yugoslavia, side façade

Fig. 4. Ministry of Construction of the Kingdom of Yugoslavia, front façade

Fig. 5. Ministry of Construction of the Kingdom of Yugoslavia, axonometric view according to the model

Fig. 6. Ministry of Construction of the Kingdom of Yugoslavia, view from Sarajevska St, present-day situation

Fig. 7. Ministry of Construction of the Kingdom of Yugoslavia, detail, present-day situation